

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Warszawa, dnia 30 stycznia 2023 r.

Poz. 1073

UCHWAŁA NR LVII/296/2022 RADY GMINY SOKOŁÓW PODLASKI

z dnia 29 grudnia 2022 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sokołów Podlaski na lata 2023 - 2026

Na podstawie art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2022 r. poz. 840), po uzyskaniu pozytywnej opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Delegatury w Siedlcach, Rada Gminy Sokołów Podlaski uchwala co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sokołów Podlaski na lata 2023 - 2026 w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej Uchwały.

§ 2. Wykonanie Uchwały powierza się Wójtowi Gminy Sokołów Podlaski.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Paweł Sobolewski

Załącznik
do Uchwały Nr LVII / 296 / 2022
Rady Gminy Sokołów Podlaski
z dnia 29 grudnia 2022r.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sokołów Podlaski
na lata 2023 – 2026

Spis treści:

1. Wstęp	s. 3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	s. 3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	s. 4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	s. 10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	s. 10
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	s. 11
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	s. 15
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	s. 15
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	s. 17
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	s. 28
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	s. 29
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	s. 32
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	s. 32
7. Priorytety i kierunki działania w ramach GPOnZ	s. 37
8. Instrumentarium realizacji GPOnZ	s. 41
9. Zasady oceny realizacji GPOnZ	s. 42
10. Źródła finansowania GPOnZ	s. 43
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	s. 51
12. Podsumowanie	s. 52
13. Załączniki	s. 53

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami (GPOnZ) jest dokumentem strategicznym, pełniącym funkcję podstawowych wytycznych do zarządzania dziedzictwem kulturowym na poziomie lokalnym. Jest to element wspierający politykę administracyjną w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania działań w dziedzinie ochrony zabytków oraz popularyzacji i promocji dziedzictwa kulturowego.

Bazuje on na identyfikacji dziedzictwa w granicach administracyjnych Gminy Sokołów Podlaski wykonanej w ramach Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ), ale uwzględnia również dziedzictwo niematerialne oraz analizę zachowanego krajobrazu kulturowego. Dokument ten uwzględnia zmiany zaistniałe na przestrzeni minionych czterech lat w obowiązującym prawie dotyczącym zagadnień związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, a także wprowadza uaktualnienia w stosunku do istniejącego stanu zabytków zlokalizowanych na terenie gminy. GPOnZ odnosi się zarówno do ponadlokalnych celów opieki nad zabytkami, a także do lokalnych strategii rozwojowych gminy. Przygotowany program bazuje na zasobach własnych gminy, ale również na zabytkach, które stanowią własność innych podmiotów znajdujących się na terenie gminy.

Utworzenie gminnego programu ma na celu nie tylko zahamowanie procesów degradacji zabytków, ale także wyznaczanie kierunków działania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, ochrony krajobrazu kulturowego, upowszechniania i promowania dziedzictwa gminy. GPOnZ ma również za zadanie zwiększyć wiedzę mieszkańców o lokalnych zabytkach i tradycjach, a także zwrócić uwagę na potrzebę ich zachowania dla kolejnych pokoleń. Może on w ten sposób wpływać na zwiększenie potencjału gminy poprzez integrację społeczności lokalnej wokół problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami po uzyskaniu pozytywnej opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Delegatura w Siedlcach oraz przyjęciu go uchwałą Rady Gminy Sokołów Podlaski będzie stanowił „platformę” do współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków, a Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Siedlcach.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Podstawę prawną opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z jej najnowszymi zmianami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która mówi o obowiązku sporządzania programu opieki nad zabytkami na okres czterech lat przez samorządy wojewódzkie, powiatowe i gminne.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami:

- 1) (uchylony)
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Powyższa ustawa (również w art. 87) nakłada na samorząd następujące obowiązki i uprawnienia:

- uzyskanie opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dla opracowanego programu przed przyjęciem przez radę gminy (ust. 3)
- publikację w dzienniku urzędowym województwa (ust. 4)
- sporządzenie przez wójta gminy sprawozdania z realizacji programu w okresie dwuletnim i przedstawienie go radzie gminy (ust. 5)

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce podnosi przede wszystkim Ustawa Zasadnicza, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków, a w szczególności:

- art. 5 określa dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie
- art. 6 ust. 1 mówi, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju
- art. 86 stanowi, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840). Ustawa nakłada na organy samorządowe i właścicieli zabytków następujące obowiązki:

- art. 4 Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

- art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;

- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje również podstawowe pojęcia dotyczące ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie podlegają (art. 6, ust. 1):

- art. 6, ust. 1, pkt 1 - zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- art. 6, ust. 1, pkt 2 - zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479 i z 2022 r. poz. 1700),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- art. 6, ust. 1, pkt 3 - zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (Art. 6, ust.2)

Artykuł 7 tej ustawy definiuje formy ochrony zabytków i są to:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Artykuł 16 daje samorządom gminnym uprawnienia do wprowadzania przestrzennej formy ochrony jaką jest park kulturowy, i tak:

1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

1a. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia.

2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.

3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.

4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.

5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony.

6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Z kolei art. 17 mówi:

1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;

2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;

3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;

4) składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131–134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2021 r. poz. 1973 z późn. zm.).

W art. 19 ustawodawca zwraca uwagę na konieczność uwzględniania ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym:

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 20). Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (art. 21).

W art. 22 zamieszczone są wytyczne dotyczące prowadzenia gminnej ewidencji zabytków:

- art. 22, ust. 1, pkt 4 - Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy
- art. 22, ust. 1, pkt 5 - W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Prawo o ochronie zabytków wprowadza możliwość finansowania przez jednostki samorządu terytorialnego prac konserwatorskich i robót budowlanych przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, a nie, jak dotychczas, jedynie przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków (art. 81). Ta sama ustawa wyznacza wójta, burmistrza lub prezydenta miasta

jako instytucje do których należy zgłaszać wszelkie informacje dotyczące stanu zachowania zabytków oraz odkrycia zabytków archeologicznych (rozdz. 11).

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 r., poz. 559 z późn. zm.) zostały określone zadania własne gminy: *„zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”*.

Podczas opracowywania niniejszego programu wzięto również pod uwagę inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, które są zamieszczone w wielu obowiązujących ustawach, a w tym w:

- 1) ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2022 r. poz. 503);
- 2) ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 z późn. zm.);
- 3) ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2021 r., poz. 1973 z późn. zm.);
- 4) ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r. poz. 916 i 1726);
- 5) ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 i 815);
- 6) ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194 i z 2019 r. poz. 2020);
- 7) ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2022 r. poz. 1327 i z 2021 r. poz. 2490).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- 1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r., poz. 385);
- 2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479 i z 2022 r. poz. 1700).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- 1) ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r. poz. 164, z 2019 r. poz. 2020 i z 2019 r. poz. 398).

Przepisy dotyczące miejsc pamięci narodowej są zawarte:

- 1) w ustawie z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz. U. z 2022 r. poz. 375);
- 2) w ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).

Ponadto zasady prowadzenia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami uszczegółowiają inne akty wykonawcze i rozporządzenia:

- 1) rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259) mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie;

- 2) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz. U. z 2015 r. poz. 979);
- 3) rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650);
- 4) rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 75, poz. 706);
- 5) rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 r. Nr 102, poz. 1066);
- 6) rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 1901);
- 7) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 i z 2006 r. Nr 24, poz. 181);
- 8) rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- 9) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674, z 2021 r. poz. 731 i z 2022 r. poz. 1388);
- 10) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110);
- 11) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- 12) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 r. Nr 113, poz. 661, z 2019 r. poz. 1886 i z 2021 r. poz. 56);
- 13) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609, z 2019 r. poz. 1721 i z 2021 r. poz. 81);
- 14) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019, poz. 1470).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Najważniejsze cele strategii państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały określone w **Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022** (Warszawa 2019). Wyznacza on kilka kluczowych kierunków działań, natomiast na potrzeby poniższego opracowania skupiono się jedynie na tych dotyczących samorządów. Są to: *optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami oraz budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego*.

Optymalizacja (wzmocnienie) systemu ochrony na poziomie lokalnym obejmuje:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym realizowane m. in. przez rozbudowę portalu internetowego <http://samorząd.nid.pl>, którego celem jest dostarczenie samorządom gminnym fachowej wiedzy i informacji na temat dziedzictwa, jego ochrony oraz możliwości wykorzystania go dla dobra gminy z uwzględnieniem problematyki dostępności dziedzictwa dla osób z niepełnosprawnościami
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach, polegające na stworzeniu w wybranych Oddziałach Terenowych Narodowego Instytutu Dziedzictwa centrów kompetencji ds. **uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych**, pilotaż szkoleń przedstawicieli wybranych gmin prowadzących lub planujących rewitalizację zasobu dziedzictwa kulturowego, **wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji** lub zmieniających podstawę prawną prowadzonej rewitalizacji z lokalnych programów rozwoju na gminne programy rewitalizacji przez wspólne przeprowadzenie procesu identyfikacji dziedzictwa, szacowanie jego wartości i wskazanie właściwych sposobów jego ochrony oraz zagospodarowania w procesach rewitalizacyjnych, a także **wsparcie procesów harmonijnego rozwoju i poprawy krajobrazu kulturowego poprzez organizację konkursu „Twój dom – dialog z tradycją”**, który ma na celu znalezienie i popularyzacja nowych wzorców zabudowy jednorodzinnej będących kontynuacją i nawiązaniem do form tradycyjnego budownictwa
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami rozumianych jako dokumenty strategiczne w kontekście ochrony i zarządzania dziedzictwem i krajobrazem kulturowym oraz kształtowania ładu przestrzennego przez samorząd lokalny.

Wzmocnienie systemu ochrony zabytków na poziomie centralnym

Jednym z zadań na poziomie centralnym jest powołanie *Centrum Architektury Drewnianej*. Działalność centrum będzie koncentrować się na opracowywaniu i szerokim udostępnianiu poradników i podręczników dobrych praktyk dla właścicieli i opiekunów zabytków architektury oraz budownictwa drewnianego, organizowaniu szkoleń dla właścicieli oraz kursów rzemiosła tradycyjnego podnoszących kompetencje rzemieślników w zakresie

zapewniającym właściwą konserwację zabytków drewnianych, z uwzględnieniem regionalnej specyfiki technik rzemieślniczych oraz konstrukcji architektury drewnianej.

Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami
Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Ponadto uchwałą nr 239/2011 z dnia 13 grudnia 2011 r. Rada Ministrów określiła koncepcję przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 roku, która pośrednio odnosi się także do spraw ochrony zabytków i krajobrazu. Będzie ona realizowana poprzez :

- podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności
- poprawę spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów
- poprawę dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej
- kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski
- zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa

Jednym z głównych celów „Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030” jest przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego. Wskazuje się tu także na konieczność prowadzenia gospodarowania krajobrazem zgodnie z Europejską Konwencją Krajobrazową, ratyfikowaną przez Polskę w 2004 roku. Za niezbędne uważa się rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury, a także rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych. Postępujące w szybkim tempie żywiołowe procesy urbanizacyjne mogą doprowadzić do degradacji, zanikania lub zacierania wartościowych cech naturalnego ukształtowania i pokrycia terenu, a także historycznie ukształtowanych cech krajobrazu kulturowego, prowadząc w efekcie do jego destrukcji.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

Przy opracowywaniu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami odnoszono się do podstawowych dokumentów określających wizję rozwoju województwa mazowieckiego i powiatu sokołowskiego oraz do opracowań strategicznych w zakresie planowania przestrzennego i ochrony zabytków na obszarze regionu i powiatu.

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku (Uchwała Sejmiku Województwa Mazowieckiego Nr 158/13 z dn. 28 października 2013 r.)

W strategii rozwoju przedstawiono pięć głównych celów związanych z dziedzictwem kulturowym.

- **wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu poprzez:**
 1. Poprawę atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory przyrodnicze (w szczególności w obszarach pasm turystycznych)
 2. Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej oraz tworzenia nowych produktów turystycznych
 3. Ochronę spuścizny kulturowej regionu (materialnej i niematerialnej)
 4. Rozwój systemu obsługi turystów (zaplecza turystycznego i systemu informacji turystycznej)
- **upowszechnianie kultury i twórczości poprzez:**
 1. Rozwój zaplecza instytucjonalnego kultury i digitalizacja zasobów
 2. Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej regionu
 3. Wspieranie edukacji kulturalnej i artystycznej
- **kreowanie miast jako centrów aktywności kulturalnej poprzez:**
 1. Wykorzystywanie ośrodków miejskich do tworzenia i promowania kultury
 2. Promowanie Warszawy jako europejskiego ośrodka kultury
- **wspieranie rozwoju sektora kreatywnego** poprzez wspieranie inicjatyw gospodarczych w sektorze kreatywnym
- **wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w działalności gospodarczej** poprzez wspieranie przedsiębiorczości w obszarze kultury.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego (przyjęty Uchwałą nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r.)

W planie zagospodarowania przestrzennego określono się następujące działania:

- 1) realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami;
- 2) zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez:
 - przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji;
 - ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych;
 - odbudowę i rekonstrukcję dóbr należących do światowego i krajowego dziedzictwa po zniszczeniu w wyniku konfliktów zbrojnych lub katastrof spowodowanych zagrożeniami naturalnymi
 - tworzenie szlaków kulturowych (w tym szlaku kulturowego Cudu nad Wisłą roku 1920, Józefa Wilkonია i szlaku bohaterów Powstania Warszawskiego);
 - budowę i rozbudowę muzeów (w tym Stacji Muzeum, Muzeum w Ossowie 1920 roku);
 - ochronę dziedzictwa kultury ludowej o dużym znaczeniu dla kształtowania tożsamości regionalnej i lokalnej – krajobrazu kulturowego i tradycji ludowych na obszarach kolonizacji olenderskiej (w tym Urzecza) oraz osadnictwa puszczańskiego.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Mazowieckiego na lata 2022-2025 (Uchwała nr 1721/267/21 Zarządu Województwa Mazowieckiego z dnia 26 października 2021 roku)

Program opieki nad zabytkami zakłada trzy cele strategiczne, oznaczone jako obszary A, B i C. Do celów tych zalicza się między innymi współpraca z lokalnymi samorządami z zakresie tworzenia prawnych form ochrony zabytków (parki kulturowe, plany miejscowe), prowadzenie promocji dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu, tworzenie katalogów wzorców budownictwa regionalnego charakterystycznego dla krajobrazów kulturowych poszczególnych części województwa, promowanie tradycji regionalnych.

Są to:

Obszar strategiczny A:

Celem jest kształtowanie wiedzy, świadomości i postaw skutkujących opieką nad zabytkami i troską o dziedzictwo.

Cel A.1 – wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków (w formie Mazowieckiego Forum Dziedzictwa – platforma regularnego doszkalania specjalistów opieki nad dziedzictwem na poziomie gmin oraz zintensyfikowanie ochrony kulturowego dziedzictwa niematerialnego, konkurs Renowacja Roku Zabytków Mazowsza”)

Cel A.2 – kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem (w formie corocznego konkursu fotograficznego „Odkrywamy nasze dziedzictwo”, tożsamość lokalna – **dostrzeganie i docenianie dziedzictwa lokalnego**, którego założeniem jest tworzenie programów edukacyjnych lub publikacji adresowanych do społeczności lokalnych, służących pogłębianiu wiedzy o dziedzictwie regionu.

Obszar strategiczny B:

Cel B.1 – zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich (wspieranie właścicieli obiektów zabytkowych w finansowaniu prac przy zabytkach

Cel B.2 – dbałość o zabytki własne województwa (finansowanie prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego)

Obszar strategiczny C:

Cel C.1 – ograniczenie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa poprzez dokumentację zabytków architektury XX wieku województwa mazowieckiego, **inwentaryzacja i wyodrębnienie typów zabudowy drewnianej województwa**, przeprowadzenie konkursu „Dom w krajobrazie” czyli **stworzenie katalogu projektów architektonicznych współczesnej zabudowy dobrze zharmonizowanej z krajobrazem kulturowym**, nasza żywa tradycja (ochrona i upowszechnienie dziedzictwa niematerialnego oraz rozbudowa portalu Mazowiecki Szlak Tradycji

Cel C.2 – wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków poprzez skuteczną promocją mniej znanych elementów dziedzictwa, organizacja wydarzeń takich jak spacer po wybranych zabytkach dotowanych przez samorząd województwa, szczególnie do lokalnych społeczności

Strategia Rozwoju Powiatu Sokołowskiego na lata 2016-2025

Powiat sokołowski ze swoim położeniem, historią, dziedzictwem kulturowym i walorami przyrodniczymi posiada znaczny potencjał w zakresie rozwoju turystyki. Na terenie powiatu znajduje się część Nadbużańskiego Parku Krajobrazowego, część gmin leży w

obszarze funkcjonalnym „Zielone Płuca Polski”, a część tych terenów została objęta Europejską Siecią Ekologiczną Natura 2000. Na terenie Parku turyści mogą korzystać z licznych ścieżek edukacyjnych, np. Huta-Gruszczyno-Treblinka, Uroczysko Sterdyń, Uroczysko Ceranów, a liczne zabytki mogą przyciągać zwolenników turystyki historycznej. Na terenie powiatu oznakowane są liczne szlaki piesze, rowerowe, kajakowe, samochodowe i konne np. "Nadbużański Szlak Rowerowy", "Rowerowa Ścieżka Przyrodnicza Huta Gruszczyno-Treblinka", „**Szlak Wielkiego Gościńca Litewskiego**", "Szlak turystyczny powiatu sokołowskiego - Trasa 1 i Trasa 2", „**Szlak Unitów Sokołowskich**", "Sokołowski Szlak Turystyczny", "Nadbużański Szlak Sokołów Podlaski-Treblinka", "Nadbużański Konny Szlak Turystyczny". Odbývają się również imprezy mogące przyciągnąć licznych turystów, a związane z kultywowaniem tradycji regionalnych takich jak:

- Świąteczny Jarmark Wielkanocny połączony z Powiatowym Konkursem Tradycyjnych Wypieków Wielkanocnych,
- Europejskie Nadbużańskie Spotkania Folklorystyczne,
- Impreza plenerowa o charakterze profilaktycznym „Można inaczej”,
- Piknik Integracyjny,
- Powiatowy Przegląd Śpiewaków i Kapel Ludowych,
- Biesiada Podlaska,
- Świąteczny Jarmark Bożonarodzeniowy połączony z Prezentacją Gry na Ligawkach

Na terenie powiatu działa również Nadbużańska Lokalna Organizacja Turystyczna. Rozwój infrastruktury turystycznej oraz intensyfikacja promocji turystycznej były jednym z celów realizacji przez powiat sokołowski projektu pn.: "Wzmocnienie potencjału turystycznego Powiatu Sokołowskiego", który obejmował między innymi budowę pieszych i rowerowych szlaków turystycznych (w miejscowościach: Grodzisk, Sabnie, Kosów Lacki, Gródek, Skrzyszew, Kowiesy i Kamieńczyk), ustawienie wzdłuż powstałych ścieżek tablic zawierających informacje o atrakcjach turystycznych z terenu danej gminy poprzez utworzenie platformy informatycznej promującej powiat – „Wirtualna panorama powiatu”.

Strategia rozwoju powiatu sokołowskiego wyznaczyła cel strategiczny jakim jest „Rozwój turystyki w oparciu o zasoby środowiska przyrodniczego i kulturowego” oraz jego cele szczegółowe:

Cel 3.1. Zachowanie i ochrona wartości kulturowych (np. wykreowania nowych produktów i atrakcji turystycznych takich jak tworzenie wiosek tematycznych typu: ginące zawody, rękodzielnictwo, dziedzictwo kulinarne, edukacja z zakresu dziedzictwa kulturowego, archeologii i ekologii, a także poprzez działania mające na celu zagospodarowanie terenów publicznych oraz dbałość i zabezpieczenie obiektów historycznych o znaczących walorach kulturowych, poprzez remonty i renowacje obiektów sakralnych i zabytkowych oraz rewitalizację innych obiektów z terenu powiatu).

Drugi cel szczegółowy 3.2. - wspieranie i rozwój turystyki aktywnej polega na wspieraniu innych form turystyki takich jak rowerowa, konna, wędkarstwo, piesza itp., przejawiające się wsparciem dla budowy infrastruktury sportowo-rekreacyjno-turystycznej, tarasów widokowych, obiektów małej architektury, montaż tablic informacyjnych, a także rozwój szlaków i tras rowerowych wraz z infrastrukturą towarzyszącą (stojaki, wiaty), rozszerzanie bazy noclegowej i oferty agroturystycznej. Działania te muszą być wspomagane

przez zainicjowanie i budowę klastra turystycznego oraz zmierzać w kierunku współpracy z gminami i innymi podmiotami, w celu wspólnej promocji inwestycyjnej i turystycznej.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Sokółów Podlaski (uchwały nr VII/52/99 Rady Gminy w Sokółowie Podlaskim z dnia 27 kwietnia 1999, uchwała nr V/31/2015 Rady Gminy Sokółów Podlaski z dnia 10 marca 2015 r.)

STREFA "A" - ścisłej ochrony konserwatorskiej

Jest to strefa pełnej ochrony zachowanej historycznej struktury przestrzennej. W strefie tej ustala się:

- nakaz zachowania zasadniczych elementów historycznego rozplanowania terenu, utrzymania istniejącej sieci dróg, alei, szpalerów roślinności wysokiej, osi widokowych i kompozycyjnych;
- nakaz ochrony układu urbanistycznego oraz poszczególnych obiektów zabytkowych; dla obszarów objętych strefą powinny zostać opracowane szczegółowe plany rewaloryzacji;
- nakaz uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszystkich wydawanych decyzji lokalizacyjnych oraz opracowań projektowych i planistycznych;
- nakaz poprzedzania niezbędnych remontów obiektów badaniami konserwatorskimi oraz przeprowadzenia ich w oparciu o uzgodnioną i zatwierdzoną dokumentację konserwatorską;
- zakaz wznoszenia nowych obiektów kubaturowych (z wyjątkiem parku podworskiego w **Ząbkowie**, gdzie postuluje się odtworzenie w uzgodnionej z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków formie budynku dawnego dworu, ewentualnie dyslokację w to miejsce innego obiektu zabytkowego);
- nakaz usunięcia obiektów dysharmonizujących znajdujących się na terenie zabytkowym.

Strefa ta obejmuje następujące obszary :

- **Bachorza** - teren w granicach zespołu dworsko-parkowego.
- **Skibniew Podawce** - teren zespołu sakralnego parafii p.w. Św. Wojciecha.
- **Ząbków** - teren parku podworskiego.

STREFA "B" - ochrony zachowanych elementów zabytkowych

W strefie tej ustala się rygory w zakresie utrzymania zasadniczych elementów rozplanowania istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru i skali nowej zabudowy nawiązującej do zabytkowej. W strefie tej ustala się :

- nakaz zachowania zasadniczych elementów historycznego rozplanowania poprzez utrzymanie istniejącej sieci dróg, alei, szpalerów, osi widokowych i kompozycyjnych;
- nakaz ochrony zachowanej zabudowy zabytkowej;

- nakaz utrzymania istniejących gabarytów i podziałów parcelacyjnych oraz charakteru zabudowy, szczególnie przy projektowaniu i realizacji zabudowy uzupełniającej;
- zakaz wytyczania nowych ciągów komunikacyjnych;
- nakaz uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszystkich wydawanych decyzji lokalizacyjnych oraz opracowań projektowych i planistycznych.

Strefa ta obejmuje następujące obiekty:

- **Bachorza** - zespół dworsko-parkowy - strefa obejmuje tereny bezpośrednio przylegające do zabytkowego zespołu.
- **Czerwonka** - strefa obejmuje teren kościoła par. p.w. Św. Jana Chrzciciela.
- **Skibniew Podawce** - strefa obejmuje tereny wokół zespołu sakralnego kościoła par. p.w. Św. Wojciecha.
- **Ząbków** - strefa obejmuje tereny przyległe do parku podworskiego.

STREFA "K" - ochrony wartości krajobrazu i ekspozycji wartości przyrodniczo-kulturowych

Strefa ta jest wprowadzona jako uzupełnienie i dopełnienie stref ochrony konserwatorskiej „A” i „B”. W strefie tej ustala się:

- nakaz ochrony i zachowania istniejącego drzewostanu, w szczególności starodrzewu;
- nakaz uporządkowania przestrzennego i utrzymania obecnie istniejącego sposobu użytkowania;
- zakaz lokalizacji obiektów kubaturowych;
- nakaz konsultowania i uzgadniania wszelkiej działalności inwestycyjnej oraz prac projektowych i planistycznych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na etapie koncepcji oraz zatwierdzenia na etapie realizacji.

Strefa "K" obejmuje następujące obszary :

- **Bachorza** - tereny w sąsiedztwie zespołu dworsko-parkowego.
- **Czerwonka** - strefa obejmuje teren cmentarza parafialnego, rzymsko-katolickiego.
- **Nowa Wieś** - cmentarz choleryczny z lat 1850-1860.
- **Skibniew** - cmentarz parafialny rzymsko-katolicki.
- **Ząbków** - park podworski - strefa obejmuje tereny otaczające zabytkowy park podworski.

STREFA "E" - ochrony ekspozycji zespołów i obiektów zabytkowych

Strefa ta obejmuje tereny stanowiące zabezpieczenie walorów widokowych oraz właściwej ekspozycji zespołów zabytkowych. W strefie tej ustala się:

- zakaz lokalizacji jakichkolwiek obiektów kubaturowych;
- zakaz realizacji zwartych nasadzeń wysoką roślinnością;
- wszelkie działania inwestycyjne i projektowe w tej strefie muszą być konsultowane i uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz zatwierdzane na etapie realizacji.

Strefą "E" objęte są następujące obiekty:

- **Bachorza** - zespół dworsko-parkowy.
- **Czerwonka** - kościół parafialny p.w. Św. Jana Chrzciciela.
- **Skibniew Podawce** - zespół sakralny kościoła parafialnego p.w. Wojciecha.

STREFA "W" - strefa ochrony reliktyw archeologicznych

Strefa ta obejmuje stanowiska archeologiczne podlegające ochronie konserwatorskiej. W strefie tej obowiązuje:

- nakaz konsultowania i uzgadniania wszelkiej działalności inwestycyjnej oraz prac projektowych i planistycznych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na etapie koncepcji oraz zatwierdzenia na etapie realizacji.

Strefa "W" obejmuje teren o pow. około 3 ha położony 500 m na północny zachód od zabudowy wsi Czerwonka. Stanowisko archeologiczne położone jest na gruntach wsi Dolne Pole, a wyznaczona strefa ochronna obejmuje grunty wsi Dolne Pole i Grochów Szlachecki (zachodnia część strefy).

STREFA "OW" - strefa ochrony śladowych i domniemanych stanowisk archeologicznych

Strefa ta obejmuje śladowo występujące i domniemane stanowiska archeologiczne podlegające ochronie konserwatorskiej. W strefie tej obowiązuje powiadomienie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o zamierzonych działaniach inwestycyjnych.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy**Położenie, podziały administracyjne i zarys historii obszaru gminy**

Gmina Sokółów Podlaski leży w we wschodniej części województwa mazowieckiego, w powiecie sokołowskim, na pograniczu Mazowsza i Podlasia. Geograficznie należy do Wysoczyzny Siedleckiej, wchodzącej w skład Nizin Południowopodlaskich. Na północy znajduje się Podlaski Przełom Bugu, na zachodzie Obniżenia Węgrowskie a na południu Równina Łukowska. Wysoczyna leży w strefie moren zlodowacenia warciańskiego. Przez gminę przepływają następujące rzeczki: Cetynia, Czerwonka, Miedzanka i Buczynka. Gmina leży na terenie nadleśnictwa Sokółów Podlaski i jest gminą typowo rolniczą. W Leśnictwie Przeździatka znajduje się sześć użytków ekologicznych (chronione jest bagno) oraz dziewięć pomników przyrody: dąb szypułkowy tzw. „Dąb Powstańców”, lipa drobnolistna, modrzew europejski, sosna czarna, sosna wejmutka, żywotnik zachodni, jałowiec wirginijski, dąb szypułkowy.

Przez gminę przechodzą dwie drogi krajowe: 63 i 62.

Gmina otacza miasto Sokółów Podlaski i graniczy z gminą Liw, Miedzna, Kosów Lacki, Sabnie, Repki oraz Bielany, a także z miastem Węgrów. Powierzchnia wynosi 137 km², w skład wchodzi 36 sołectw: Bachorza, Bartosz, Brzozów, Brzozów-Kolonia, Budy Kupientyńskie, Chmielew, Czerwonka, Dąbrowa, Dolne Pole, Dziegietnia, Emilianów, Kolonia Grochów, Justynów, Karlusin, Karolew, Kosierady Wielkie, Kostki, Krasnodęby-Kasmy, Krasnodęby-Rafały, Krasnodęby-Sypytki, Krasów, Łubianki - Podkupientyn, Nowa Wieś, Podkupientyn, Podrogów, Pogorzel, Przeździatka-Kolonia, Przywózki, Skibniew-Kurcze, Skibniew-Podawce, Walerów, Wyrąb, Węże, Wólka Miedzyńska, Ząbków, Ząbków-Kolonia, Żanecin.

Na terenie gminy funkcjonują trzy publiczne zespoły oświatowe w Grochowie, Nowej Wsi i Skibniewach Podawcach, a także niepubliczna szkoła podstawowa i przedszkole w Przywózkach. Działa Gminna Biblioteka Publiczna w Sokółowie Podlaskim z siedzibą w Skibniewie z filiami w Nowej Wsi, Przywózkach i Czerwonce. W gminie Sokółów Podlaski

zarejestrowane są następujące organizacje pozarządowe: Stowarzyszenie Sołtysów Gminy Sokołów Podlaski, Stowarzyszenie Grochów 2015 w Grochowie, "Pomóżmy Sobie Razem" Stowarzyszenie Wsi Brzozów – Chmielew, Stowarzyszenie Gospodyń Wiejskich "Nadzieja" w Kostkach, Stowarzyszenie "Galicjanki" w Pogorzeli, Stowarzyszenie "Szyszka Chmielew-Ska" w Chmielewie oraz Ochotnicze straże Pożarne w Grochowie, Justynowie, Kostkach, Nowej Wsi, Pogorzeli i Przywózkach, Skibniewie Podawcach i Wólce Miedzyńskiej.

Gmina Sokołów Podlaski należy do Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania - Tygiel Doliny Bugu.

Przez teren gminy przebiega szlak turystyczny poświęcony ks. Stanisławowi Brzósce (przystanek w Krasnodębach – Sypytkach), a także szlak miejsc pamięci związanych z II wojną światową Muzeum Ziem Nadbużańskich (przystanek w Wyrębie).

Teren obecnej gminy nie należy do terenów gęsto zasiedlonych w pradziejach z uwagi na niezbyt korzystne warunki osadnicze. Archeolodzy - badacze zarejestrowali stanowiska archeologiczne w Grochowie i Przeździatce datowane na najstarszy etap historii człowieka – paleolit, ślady łowców mezolitycznych zarejestrowano w Karolewie, natomiast z młodszej epoki kamienia tj. z czasów kultury ceramiki sznurowej pochodzą znaleziska w Przeździatce Kolonii. Większa sieć osadnicza pojawia się dopiero w epoce brązu (kultura łużycka) i w okresie wpływów rzymskich (kultura przeworska), natomiast najwięcej osad i śladów osadniczych pochodzi z okresu wczesnego średniowiecza.

Przez okres średniowiecza teren obecnej gminy Sokołów Podlaski poddawany był różnorodnym wpływom: polskim, litewskim i ruskim. W X wieku znajdował się on w granicach Polski Piastowskiej, od XI wieku należał do księstwa Halicko-Włodzimierskiego, a od XIII do XV wieku do Wielkiego Księstwa Litewskiego. W XVI wieku został włączony do Korony. Przenikanie się kultur widoczne jest w źródłach historycznych, w których występuje informacja o zamieszkiwaniu niektórych wsi przez ludność ruską. Przeważająca większość obecnego terenu gminy była pochodzenia polskiego i wyznania rzymskokatolickiego. W połowie XV wieku pojawia się osadnictwo rycerskie z terenów Mazowsza. Powstają wówczas takie wsie jak Krasnodęby, Skibniew, Pogorzele, Czerwonka, Grochów, Krasów, Kosierady, Przywózki itd. Z końcem XV wieku powstają parafie rzymskokatolickie w Czerwoncu i Skibniewach Podawcach. Jeszcze pod koniec XIX wieku własność ziemską należała niemalże po równo do chłopów, drobnej szlachty i dworu.

Od 1569 roku tereny obecnej gminy Sokołów Podlaski znajdowały się w województwie podlaskim, przyłączonym do Korony. Po upadku Pierwszej Rzeczypospolitej, początkowo tereny te znajdowały się w zaborze austriackim, później w rosyjskim. Od XVI wieku obserwować można rozwój wielkiej własności ziemskiej. W XV i XVI wieku powstały wielkie dobra sokołowskie należące do Sokołowskich, a później Kisków, Radziwiłów, Krasińskich, Ciecierskich, Ogińskich, Hirschmannów. Materialną pozostałością jest zespół dworsko-parkowy w Przeździatce (obecnie teren miasta Sokołów Podlaski) oraz zespół dworski w Bachorzy, a także nieliczne pozostałości majątku ziemskiego w Grochowie.

W czasie Powstania Listopadowego w trakcie tzw. ofensywy wiosennej wojsk polskich trwały długotrwałe walki w rejonie Węgrowa i Sokołowa Podlaskiego (m. in. 21 kwietnia 1863 roku bitwa pod Sokołowem). Nie ma jednak danych czy jednostki walczących stron operowały w opisywanym rejonie. Natomiast bardziej intensywnie zaznaczyło się

w historii powstanie styczniowe. W okolicy działało kilka oddziałów powstańczych oraz jeden z najsłynniejszych dowódców – ks. Stanisław Brzóska. 1 marca 1863, na obszarze między Budami Kupientyńskimi a Kostkami (tzw. Siwe Bagno), oddział Jana Matlińskiego stoczył walkę z siłami rosyjskimi. Na terenie obecnej gminy ukrywał się ks. Brzóska, ostatecznie schwytany w Krasnodębach Sypytkach (miejsce to upamiętnia pomnik w tej miejscowości). Z Grochowa pochodził ostatni powstańczy naczelnik cywilny województwa podlaskiego – Władysław Rawicz.

Również I Wojna Światowa oraz wojna polsko-bolszewicka 1920 roku naznaczyła teren gminy, a w czasie II wojny światowej właściciele majątków w Grochowie i Bachorzy czynnie wspomagali Armie Krajową. Teren gminy był m.in. miejscem koncentracji części 22 Pułku Piechoty AK biorącego udział w akcji „Burza”.

Do najznamienszych postaci gminy Sokołów Podlaski należą Ks. Brzóska, Otto Warpechowski i Władysław Rawicz.

Ks. Stanisław Brzóska urodził się w 1832 roku w Dokudowie koło Białej Podlaskiej, pochodził z rodziny szlacheckiej. W 1858 roku mianowany został wikariuszem w Sokołowie Podlaskim, a następnie w Łukowie. W 1861 został aresztowany przez władze rosyjskie za głoszenie kazania patriotycznego. Został mianowany przez Rząd Narodowy naczelnym kapłanem wojsk powstańczych w stopniu generała. Podczas powstania brał udział w bitwach pod Siemiatyczami, Woskrzenicami, Gręzówką, Włodawą, Sławatyczami i Fajslawicami. Jeszcze do roku 1865 ukrywał się wraz ze swym adiutantem Franciszkiem Wilczyńskim we wsi Krasnodęby-Sypytki pod Sokołowem, w domu sołtysa Ksawerego Bielińskiego. Niestety został wydany, a następnie dostał się do niewoli. Skazano go na karę śmierci, a wyrok wykonano przez powieszenie na Rynku w Sokołowie Podlaskim. **Miejsce jego ostatniego spoczynku nie jest znane.**

Ks. Stanisław Brzóska i Władysław Rawicz (domena publiczna)

Władysław Rawicz urodził się w 1832 roku w Warszawie, w rodzinie bankierów. W wieku 21 lat osiadł w kupionym przez ojca zaniedbanym majątku w Grochowie w skład, którego wchodziły wsie: Grochów, Brzozów, Karolew, Chmielew, Dolne Pole, Walerów,

Czerwonka i Justynów. W ciągu 9 lat potroił wartość majątku. Założył szkołę zimową dla dzieci z majątku, szpital dla chorych na cholera, zamienił pańszczyznę na czynsz. Był przeciwnikiem walki zbrojnej, jednak przyjął funkcję naczelnika powstania województwa podlaskiego z ramienia białych. Organizował żywność, broń i mundury dla powstańców. We wrześniu 1863 roku został aresztowany i przewieziony do więzienia w Siedlcach. Torturowy nie przyznawał się do winy. Dopiero zeznania innego powstańca obciążyły go i został skazany na karę śmierci przez powieszenie. Mimo ułaskawienia, karę śmierci wykonano. Zbiorowa mogiła z jego ciałem znajduje się na terenie Szkoły Podstawowej nr 5 w Siedlcach.

Otto Warpechowski urodził się w 1917 roku w Mândra w Rumunii. Wychowywał się w Brzozowie, w majątku matki, skąd uskutečnił pierwsze wycieczki archeologiczne, odkrywając liczne zabytki i stanowiska archeologiczne. Zabytki przekazywał do Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Przed wybuchem II wojny światowej zaczął studiować archeologię, został również mianowany społecznym opiekunem zabytków. Najważniejszą zasługą jest uratowanie zamku w Liwie przed rozbiórką, jaką chcieli dokonać Niemcy. Zginął śmiercią tragiczną zamordowany przez radzieckiego żołnierza w lutym 1945 roku w Paczuskach Dużych. Został pochowany na cmentarzu w Czerwonce.

Charakterystyka krajobrazu kulturowego i zasobów dziedzictwa

Krajobraz kulturowy to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego służy utrzymaniu tożsamości społeczeństw lokalnych (małe ojczyzny), regionów i państwa. Wobec tego konieczne jest utrzymanie i eksponowanie jego wartości, poprzez podejmowanie działań odnoszących się zarówno do ochrony dziedzictwa kulturowego, jak i środowiska przyrodniczego. Przedmiotem ochrony powinno być: ukształtowanie terenu, jego pokrycie (przyrodnicze i kulturowe) oraz tradycje zagospodarowania. Na obszarze gminy Sokołów Podlaski krajobraz kulturowy tworzą historyczne układy ruralistyczne, zabytki budownictwa, zespoły sakralne, cmentarze i miejsca pamięci, kapliczki i krzyże oraz nieruchome zabytki archeologiczne.

Charakterystyczna zabudowa wsi w gminie Sokołów Podlaski to ciąg zagród zgrupowanych wzdłuż głównej drogi (czyli tak zwana ulicówka), charakteryzująca głównie wsie włościańskie (np. Nowa Wieś, Ząbków, Justynów itd.) lub układ skupiony czyli okolnica lub wielodrożnica (dawne wsie drobnoszlacheckie takie jak Grochów Szlachecki, Krasnodęby – Sypytki, część wsi Kostki, Skibniew Podawce itp). Do najciekawszych zachowanych układów ruralistycznych (wiejskich) należą miejscowości Czerwonka, Skibniew-Podawce oraz Przywózki, gdzie układ ulic zachowany jest przynajmniej od końca XVIII wieku.

Zabudowa wsi Kostki

Fragment zabudowy wsi Czerwonka

W niektórych wsiach zachowana jest duża część domów drewnianych w typie domostw drobnej szlachty jak np. w miejscowości Kosierady Wielkie.

Zachowany krajobraz kulturowy we wsi Kosierady Wielkie (dom drobnoszlachecki i staw)

Kolejnym elementem są murowane kapliczki i drewniane krzyże. Murowanych kapliczek w gminie jest stosunkowo mało. Te zasługujące na wyróżnienie wpisano do Gminnej Ewidencji Zabytków. Są to kapliczki w Grochowie Włosciańskim i Krasnodębach –Kasmach (z tej ostatniej miejscowości postuluje się wpisanie kapliczki do GEZ w przyszłości). Obiekty te mają zazwyczaj formę prostokątną i są nakryte cztero lub dwuspadowym dachem z metalowym krzyżem na kalenicy.

Kapliczki w Grochowie Włosciańskim i Krasnodębach - Kasmach

Największą liczbę obiektów sakralnych na terenie gminy stanowią drewniane krzyże przydrożne, które zasługują na szczególne traktowanie i odnawianie, ze względu na nietrwałość

materiał z którego są wykonane. Drewniane krzyże znajdują się w wielu miejscowościach, zarówno na początku i końcu zabudowań wiejskich, jak i przed domami.

Drewniany krzyż przed nieistniejącym gospodarstwem w Krasnodębach – Sypytkach oraz drewniany krzyż na rozdrożu w Kostkach

Kolejnym elementem krajobrazu kulturowego jest zespół dworsko-parkowy w Bachorzy ze swoją cenną aleją dojazdową i pozostałościami parku. Spośród wielu dworów i folwarków (Grochów, Nowa Wieś, Ząbków, Brzozów, Czerwonka itd.) znajdujących się niegdyś na terenie obecnej gminy Sokołów Podlaski zachowany niemalże w całości jest jedynie zespół w Bachorzy. Niewątpliwie zarówno klasycystyczny dwór jak resztki parku mogą stanowić atrakcję turystyczną.

Osobną grupę elementów krajobrazu gminy stanowią cmentarze: parafialne w Czerwonce i Skibniewach Podawcach. Najwyższe walory zabytkowe zachował cmentarz w Czerwonce, gdzie istnieją nagrobki z końca XIX wieku. Niektóre w swojej formie są bardzo archaiczne jak np. nagrobek proboszcza ks. Stanisława Nasiłowskiego, będący głazem narzutowym z wyrytą inskrypcją, na którym znajduje się metalowy krzyż. Nagrobek rodziny Odowskich z przełomu XIX i XX wieku jest już bardziej artystycznie wyszukany. Na pionowej płycie, stojącej na cokole, znajduje się krzyż z charakterystycznymi wypustkami. Płyta zakończona półkoliście, znajduje się na dwustopniowym cokole, a na niej wyryta jest inskrypcja, natomiast powyżej wieniec z kwiatów.

Nagrobki ks. Nasilowskiego i rodziny Odowskich.

Dziedzictwo niematerialne

Tradycyjny strój ludowy jest również trudny do uchwycenia z racji skomplikowanej sytuacji na pograniczu polsko-litewsko-ruskim. XIX-wieczny badacz, etnograf Oskar Kolberg, poświęcił niewiele uwagi terenom po lewej stronie Bugu, szerzej opisując Ziemię Drohiczką. Ze skąpych źródeł wiemy, że inaczej ubierała się ludność pochodzenia ruskiego, inaczej drobna szlachta zagrodowa.

Zarówno mężczyźni jak i kobiety nosili białe koszule lniane, zdobione tzw. pereborami (ludność ruska) lub haftem (ludność polska) Odzież wierzchnią stanowiły sukmany koloru brązowego lub czarnego, u szlachty zagrodowej były one koloru niebieskiego lub błękitnego. Spodnie u mężczyzn latem były lniane, zimą wełniane szare lub czarne. Na głowie noszono słomkowe kapelusze lub rogatywki zimą. Kobiety w stroju nadbużańskim ubierały się w wełniane spódnice, utkane w pionowe pasy, nosiły również zapaski szyte z jednego płata białego lnu lub pasiaste fartuchy. Popularnym nakryciem głowy były chusty w kwiaty lub tiulowe *półczepki*. Zamężne kobiety nosiły *kimbalkę* – drewnianą obręcz oraz siatkowy czepek i lniany płat tzw. zawijkę. Chłopi latem nosili łapcie lub chodzili boso, drobna szlachta nosiła buty ze skóry.

Na omawianym obszarze występuje dialekt mazowiecki. Gwary umiejscawiają się między gwarami kurpiowskimi, a podlasko-suwałskimi. Według pewnej części badaczy rejon gminy należy do strefy występowania dialektu tzw. Mazowsza dalszego, szczególnie jej części południowo-wschodniej rozciągającej się na wschód od linii Wisły i na południe od Bugu, ściśle powiązane z ziemią łukowską i południową częścią Podlasia. W mowie znajduje się również odbicie dawnych podziałów stanowych na szlachtę i chłopów (zaobserwowano wyraźne różnice w wymowie między mieszkańcami wsi chłopskich i szlacheckich

w odniesieniu do mazurzenia, form grzecznościowych, nazw miejscowości, nazwisk, przydomków, przezwisk, nazw rodowych czy nazw herbów) (<http://www.dialektologia.uw.edu.pl>).

eksponaty ze zbiorów Muzeum Etnograficznego w Warszawie, fot. J. Święch za www.strojeludowe.net,
stroje ludowe z okolic Sokołowa Podlaskiego i Węgrowa

Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to każdy ślad działalności człowieka znajdujący się w ziemi lub na jej powierzchni. Zabytki te dzielimy na ruchome i nieruchome. Zabytek ruchomy to wytwór pracy człowieka w postaci narzędzi, broni, naczyń, ozdób i innych przedmiotów, natomiast zabytek nieruchomy to pozostałości po osadach, budowlach, cmentarzyskach, warsztatach, kopalniach itp., które ukryte są pod powierzchnią ziemi i nazywane są stanowiskami archeologicznymi. W przypadku odkrycia zabytków archeologicznych w trakcie np. robót budowlanych należy wstrzymać wszelkie działania, zabezpieczyć miejsce odkrycia i zawiadomić o nim właściwego terytorialnie konserwatora zabytków, a jeśli to niemożliwe właściwego wójta, burmistrza lub prezydenta miasta.

W granicach i w strefie ochrony stanowiska archeologicznego uzgodnieniu z WKZ podlegają projekty miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji z zakresie lotniska użytku publicznego, natomiast zaopiniowaniu przez WKZ podlegają projekty studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

Liczne ruchome zabytki archeologiczne z terenu gminy w postaci narzędzi krzemiennych, ceramiki, polepy, żużli itp. znajdują się m.in. w Muzeum Regionalnym

w Siedlcach, Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie, Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Niewątpliwie najważniejszym i najcenniejszym elementem dziedzictwa archeologicznego gminy są stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków w Brzozowie Kolonii (obecnie Przeździatka Kolonia) oraz w Dolnym Polu. Położenie cmentarzyska w Brzozowie Kolonii jest błędnie określone w dokumentach dotyczących wpisu do rejestru zabytków. Obecnie znajduje się ono na gruntach wsi Przeździatka Kolonia i jest jednocześnie stanowiskiem najbardziej zagrożonym zniszczeniem przez wydobywanie piasku. Stanowisko w Dolnym Polu jest to pozostałość wczesnośredniowiecznej osady. Znajduje się ono na polu ornym.

Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków:

L.p.	AZP	nr stanowiska na obszarze	miejsowość	nr stanowiska w miejscowości	funkcja	datowanie
1	53-77	14	Brzozów Kolonia (obecnie Przeździatka Kolonia)	1	cmentarzysko	wczesne średniowiecze (XI wiek), osada - pradzieje
2	53-77	15	Brzozów Kolonia	2	cmentarzysko	neolit?
3	53-77	16	Chmielew	1	osada	wczesne średniowiecze (XI-XIII wiek)
4	53-77	8	Czerwonka	1	obozowisko	paleolit
5	53-77	9	Czerwonka	2	cmentarzysko	kultura łużycka (okres halsztacki)
6	53-77	10	Czerwonka	3	osada	wczesne średniowiecze
7	53-77	11	Czerwonka	4	osada	epoka żelaza (okres halsztacki/lateński)
8	53-77	17	Czerwonka	5	osada	wczesne średniowiecze
9	53-77	19	Czerwonka	6	śląd osadniczy	pradzieje
10	54-77	1	Dolne Pole	2	osada	XVI-XVII wiek
11	54-77	2	Dolne Pole	1	osada	wczesne średniowiecze
12	54-77	3	Dolne Pole	3	śląd osadniczy	XVI-XVII wiek
13	53-77	12	Dolne Pole	5	osada	wczesne średniowiecze
14	53-77	5	Grochów Szlachecki	3	osada	kultura trzciniecka (wczesna epoka brązu)
15	53-77	20	Grochów Szlachecki	6	osada	wczesne średniowiecze
16	53-77	3	Grochów	1	obozowisko	paleolit
17	53-77	4	Grochów	2	osady	kultura trzciniecka (epoka brązu), wczesne średniowiecze

18	53-77	6	Grochów	4	osada	kultura trzciniecka (wczesna epoka brązu)
19	53-77	7	Grochów Włosciański	5	osady	wczesne średniowiecze, nowożytność
20	54-77	4	Justynów	1	osada	XVI-XVII wiek
21	53-78	11	Karlusin	1	osady	wczesne średniowiecze, nowożytność
22	53-78	12	Karlusin	1	osada	nowożytność
23	53-76	43	Karolew	1	stanowisko wielofazowe	pradzieje, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, współczesność
24	53-76	44	Karolew	2	pradzieje, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, współczesność	epoka brązu, pradzieje, mezolit, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, późne średniowiecze (XIV w.), współczesność, epoka kamienia-epoka brązu
25	54-77	12	Kosierady	1	śląd osadniczy	XVI-XVII wiek
26	51-77	7	Kostki	1	punkt osadniczy	późne średniowiecze
27	51-77	8	Kostki	2	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze
28	51-77	9	Kostki	3	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich (kultura przeworska)
29	54-79	32	Krasnodęby - Rafały	1	śląd osadniczy	późne średniowiecze/nowożytność
30	54-79	33	Krasnodęby - Rafały	2	śląd osadniczy	nowożytność
31	54-79	34	Krasnodęby - Rafały	3	śląd osadniczy	nowożytność
32	54-79	35	Krasnodęby - Rafały	4	ślady osadnicze	późne średniowiecze, nowożytność
33	54-79	36	Krasnodęby - Rafały	5	ślady osadnicze	epoka żelaza, późne średniowiecze
34	54-79	37	Krasnodęby - Rafały (obecnie Krasnodęby - Sypytki	6	ślady osadnicze	epoka kamienia - epoka żelaza, nowożytność, nieokreślona
35	54-77	13	Krasów	1	osada	XVI-XVII wiek
36	54-77	14	Krasów (obecnie Przywózki)	2	śląd osadnictwa, osada jednodworcza	kultura łużycka (wczesna epoka brązu), XVII-XVIII wiek
37	52-78	20	Łubianki	1	śląd osadnictwa	starożytność
38	52-78	21	Łubianki	2	śląd osadnictwa	starożytność
39	52-78	22	Łubianki	3	ślady osadnicze	starożytność, nowożytność

40	52-77	13	Nowa Wieś	1	śląd osadnictwa	kultura trzciniecka (II epoka brązu)
41	53-78	4	Podrogów	1	ślady osadnicze	wczesne średniowiecze, nowożytność
42	51-77	4	Pogorzel	1	osada	wczesne średniowiecze
43	53-77	1	Przeździatka Kolonia	1	obozowisko	paleolit
44	53-77	2	Przeździatka Kolonia	2	osada	kultura ceramiki sznurowej (neolit)
45	53-77	13	Przywózki	1	śląd osadniczy	pradzieje
46		18	Przywózki	2	osada	pradzieje
47	54-77	15	Węże	1	śląd osadniczy	XVII-XVIII wiek
48	52-77	14	Wólka Miedzyńska	1	śląd osadniczy	nowożytność
49	53-78	19	Żanęcin	1	śląd osadnictwa	kultura łużycka (IV epoka brązu)

Pogrubioną czcionką wyróżniono zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome

Ważnym elementem dziedzictwa kulturowego są również zabytki ruchome z terenu gminy Sokołów Podlaski. Jest to wyposażenie kościoła parafialnego w Skibniewach – Podawcach i Czerwonce.

Czerwotka – kościół p.w. św. Jana Chrzciciela – wyposażenie ruchome kościoła - decyzja MWKZ w Warszawie – nr rej. B – 185.

Skibniew-Podawce – kościół parafialny p.w. św. Wojciecha – wyposażenie ruchome kościoła – decyzja MWKZ w Warszawie – nr rej. B – 82/182.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zabytki wpisane do rejestru zabytków województwa mazowieckiego

W gminie Sokołów Podlaski znajduje się 9 obiektów objętych najwyższą formą opieki, czyli wpisem do rejestru zabytków województwa mazowieckiego.

Należą do nich:

l.p.	mięscowość	obiekt	datowanie	forma ochrony
1	Bachorza	dwór w zespole dworskim	połowa XIX wieku	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-259 z dnia 20.01.1978
2	Bachorza	oficyna w zespole dworskim	ok. 1850 rok	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-439 z dnia 27.10.1994
3	Bachorza	park z aleją dojazdową w zespole dworskim	połowa XIX wieku	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-259 z dnia 20.01.1978

4	Bachorza	piwnica w zespole dworskim	koniec XIX wieku	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-439 z dnia 27.10.1994
5	Bachorza	stajnia w zespole dworskim	ok. 1850 rok	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-439 z dnia 27.10.1994
6	Czerwonka	kopiec oraz otoczenie	1922 rok	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-505 z dnia 2010-11-23
7	Skibniew Podawce	kościół parafialny pw. Świętego Wojciecha wraz z wyposażeniem	XVII wiek	wpis do rejestru zabytków pod numerem 40/54 z 1954-01-05
8	Brzozów Kolonia (obecnie Przeździatka Kolonia)	cmentarzysko	wczesne średniowiecze (XI wiek), osada - pradzieje	wpis do rejestru zabytków pod numerem 852 z 1970-01-22
9	Dolne Pole	osada	wczesne średniowiecze	wpis do rejestru zabytków nr A-206-866-70 z dnia 30.11.1970 r.

(szczegółowe opisy zabytków znajdują się w karatach GEZ)

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

W gminnej ewidencji zabytków znajdowało się dotychczas 44 karty adresowe zabytków architektury, budownictwa i miejsc pamięci. 11 marca 2022 roku MWKZ w Warszawie, Delegatura w Siedlcach pismem DS.5133.4.2022.MPK pozytywnie zaopiniował wniosek w sprawie wyłączenia z gminnej ewidencji zabytków domu nr 22 w Chmielewie.

W trakcie przeprowadzonej w 2022 roku aktualizacji Gminnej Ewidencji Zabytków gminy Sokołów Podlaski, po zaopiniowaniu przez MWKZ, Delegatura w Siedlcach, wyłączono kolejnych pięć obiektów, które przedstawia poniższa tabela.

l.p.	mięscowość	obiekt	datowanie	forma ochrony	uwagi
1	Kostki Włociańskie	dom nr 19	lata 60-te XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków	brak wartości zabytkowych
2	Pogorzell	remiza	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków	obiekt utracił wartości zabytkowe
3	Skibniew Podawce	młyn	lata 20-te XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków	obiekt nie istnieje
4	Skibniew Podawce	plebania	lata 30-te XX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków	obiekt przeniesiony
5	Węże	dom nr 55	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków	obiekt nie istnieje

Po pozytywnym zaopiniowaniu przez WKZ włączono do GEZ Gminy Sokołów Podlaski trzy kolejne obiekty:

l.p.	miejsowość	obiekt	datowanie	forma ochrony
1	Czerwonka	Grób Otto Warpechowskiego na cmentarzu parafialnym	1945 rok	
2	Czerwonka	Krzyż przydrożny	1539 (1639)?, 1891 rok	
3	Skibniew Podawce	kostnica przy kościele parafialnym pw. św. Wojciecha	ok. 1880 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków

Aktualnie w GEZ znajduje się 41 zabytków.

Dużą część obiektów zabytkowych stanowią domy drewniane (chałupy), najmniej liczną natomiast kapliczki i krzyże przydrożne. W poniższej tabeli zestawiono zabytki znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków.

l.p.	miejsowość	obiekt	datowanie	forma ochrony
1	Bachorza	dwór w zespole dworskim	połowa XIX wieku	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-259 z dnia 20.01.1978
2	Bachorza	oficyna w zespole dworskim	ok. 1850 rok	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-439 z dnia 27.10.1994
3	Bachorza	park z aleją dojazdową w zespole dworskim	połowa XIX wieku	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-259 z dnia 20.01.1978
4	Bachorza	piwnica w zespole dworskim	ok. 1909 rok	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-439 z dnia 27.10.1994
5	Bachorza	stajnia w zespole dworskim	ok. 1850 rok	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-439 z dnia 27.10.1994
6	Czerwonka	dom nr 27	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
7	Czerwonka	dom nr 34	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
8	Czerwonka	biblioteka/izba regionalna	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
9	Czerwonka	cmentarz parafialny	2 poł. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków

10	Czerwonka	Grób Otto Warpechowskiego na cmentarzu parafialnym	1945 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
11	Czerwonka	kopiec oraz otoczenie	1922 rok	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-505 z dnia 2010-11- 23
12	Czerwonka	Kościół parafialny pw. Świętego Jana Chrzciciela	1945-55 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
13	Czerwonka	Krzyż przydrożny	1539 (1639)?, 1891 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
14	Czerwonka	piekarnia (ob. dom)	XIX/XX wiek	Gminna Ewidencja Zabytków
15	Czerwonka	wieś historyczna	XV-XX wiek	Gminna Ewidencja Zabytków
16	Grochów Szlachecki	obora	XIX/XX wiek	Gminna Ewidencja Zabytków
17	Grochów Szlachecki	pomnik poświęcony Władysławowi Rawiczowi	1984 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
18	Grochów Włociański	kapliczka	połowa XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
19	Kosierady Wielkie	dom nr 13	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
20	Kosierady Wielkie	dom nr 18	koniec XIX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
21	Kosierady Wielkie	dom nr 19	koniec XIX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
22	Kosierady Wielkie	dom nr 25	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
23	Kosierady Wielkie	dom nr 28	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
24	Kosierady Wielkie	dom nr 30	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
25	Krasnodęby Sypytki	pomnik pamięci ks. St. Brzóska	1987 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
26	Krasów	dom nr 10	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
27	Nowa Wieś	szkoła	II połowa XIX /I poł. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
28	Pogorzel	dom nr 18	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
29	Przywózki	dom, ul. Ks. Brzóska 20a	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
30	Przywózki	dom, ul. Ks. Brzóska 89	1931 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
31	Przywózki	biblioteka (dawniej szkoła, budynek Urzędu Gminy)	4 ćwierć XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków

32	Przywózki	wieś historyczna	XV-XX wiek	Gminna Ewidencja Zabytków
33	Skibniew Podawce	cmentarz rzymskokatolicki	2 połowa XVIII wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
34	Skibniew Podawce	dom, ul. Szkolna 5a	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
35	Skibniew Podawce	dzwonnica przy kościele parafialnym pw. św. Wojciecha	2 połowa XIX wieku (ok. 1880 rok)	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
36	Skibniew Podawce	kostnica przy kościele parafialnym pw. św. Wojciecha	ok.. 1880 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
37	Skibniew Podawce	kościół parafialny pw. Świętego Wojciecha	XVII wiek	wpis do rejestru zabytków pod numerem 40/54 z 1954-01-05
38	Skibniew Podawce	wieś historyczna	XV-XX wiek	Gminna Ewidencja Zabytków
39	Węże	kaplica	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
40	Wyrańb	mogiła żołnierska	1946 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
41	Ząbków Kolonia	pozostałości zespołu dworskiego	koniec XIX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Niewątpliwie zabytkami o najwyższym znaczeniu dla gminy są te wpisane do rejestru zabytków. Pozostają one w rękach prywatnych bądź należą do Kościoła. Zabytki rejestrowe, takie jak dwory, parki, folwarki, kościoły, dawne cerkwie, grodzisko czy mogiły żołnierzy z II wojny światowej mogą być atrakcją na turystów i miłośników historii, a w oparciu o nie można opracowywać gminne szlaki przybliżające historię regionu i gminy. Kolejną grupą zabytków są kapliczki i krzyże przydrożne, których renowacja utwierdza ciągłość i tradycję kulturową poszczególnych miejscowości i gminy.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

Stan zachowania zabytków wpisanych do GEZ w gminie Sokołów Podlaski, po zewnętrznych oględzinach można określić jako średni lub zły (dotyczy to głównie domów drewnianych należących do właścicieli prywatnych), chociaż np. dom nr 13 w Kosieradach Wielkich jest utrzymany w bardzo dobrym stanie, podobnie dom nr 89 w Przywózkach. Godną pochwały jest również postawa właściciela domu nr 30, również w Kosieradach Wielkich, który zdecydowany jest go wyremontować, mimo złego stanu technicznego. Również piekarnia (obecnie dom) w Czerwonce został odremontowany w sposób nie ujmujący mu walorów zabytkowych. Dom nr 22 w Chmielewie został wykreślony z GEZ

a następnie rozebrany, również dom w Wężach został rozebrany, podobnie jak młyn w Podawcach. Analogiczna sytuacja dotyczy nieistniejącej (przeniesionej) drewnianej plebanii w Skibniewie – Podawcach, wpisanej do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.

Zespół dworsko-parkowy w Bachorzy a w szczególności dwór, wymaga dokończenia remontu, w złym stanie jest oficyna i stajnia, parkowi zagraża również rozrastający się rdestowiec.

Drewniany kościół p.w. św. Wojciecha w Skibniewie – Podawcach jest jednym z najcenniejszych zabytków w gminie, jednak w najbliższych latach będzie wymagał remontu. Podobnie jak biblioteki w Przywózkach i Czerwonce, również wymagają interwencji.

Zaobserwowano brak odpowiedniego oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków województwa mazowieckiego.

Niemniej jednak można zaobserwować również kilka inicjatyw, które przysłużyły się zabytkom na terenie gminy. Jest nim remont kaplicy w Wężach, która po remoncie zyskała na wyglądzie.

Kaplica w Wężach, stan na 2014 rok (fot. M. Wrześniewski)

Kaplica w Wężach, stan na 2022 rok

Z inicjatywy Gminy Sokołów Podlaski został poddany rewitalizacji, wpisany do rejestru zabytków, kopiec w Czerwonce oraz pomnik poświęcony ks. Brzósce w Krasnodębach - Sypytkach. Kopiec w Czerwonce został odnowiony w 2020 roku ze środków Gminy Sokołów Podlaski oraz IPN.

Kopiec w Czerwonce, stan z 2014 roku (fot. M. Wrześniewski)

Kopiec w Czerwonce, stan obecny (fot. J. Kur)

Bardzo dobrą inicjatywą było odnowienie pomnika ks. Brzóska w Krasnodębach – Sypytkach, również wykonane ze środków Gminy Sokołów Podlaski.

Pomnik w Krasnodębach – Sypytkach, stan w 2014 roku (fot. M. Wrześniewski)

Pomnik w Krasnodębach – Sypytkach, stan w 2022 roku (fot. K. Dmowski)

Mocne strony - potencjał

- aktualizowana na bieżąco gminna ewidencja zabytków
- atrakcyjne turystycznie położenie, w pobliżu ważnych szlaków komunikacyjnych, w sąsiedztwie miasta powiatowego, przy drogach wojewódzkich
- szlak turystyczny poświęcony ks. Stanisławowi Brzósce oraz szlak miejsc pamięci związanych z II wojną światową
- bogactwo miejsc i tradycji historycznych oraz kulturowych (zespół dworsko-parkowy, kościoły, układy ruralistyczne)
- biblioteka gminna jako instytucja upowszechniania kultury
- działalność organizacji pozarządowych i stowarzyszeń
- właściwe wykorzystywanie środków UE na cele związane z odnową obiektów zabytkowych
- możliwość pozyskania zewnętrznych środków finansowych na prace dotyczące zabytków
- współpraca samorządu z właścicielami obiektów zabytkowych

Słabe strony - problemy

- nieuregulowany stan własności części obiektów zabytkowych
- niedostateczne rozpoznanie zasobów krajobrazu kulturowego
- niski poziom nakładów na kulturę i zabytki, co przejawia się w braku wkładu własnego samorządu w dużych projektach na rzecz zabytków i kultury
- niewystarczająca promocja dziedzictwa kulturowego
- brak Gminnego Ośrodka Kultury
- zły stan techniczny zabytków budownictwa ludowego
- zanikanie tradycyjnej sztuki budowlanej oraz stosowania tradycyjnych materiałów
- niski poziom edukacji mieszkańców w kontekście wartości dziedzictwa kulturowego

- słaba „widoczność” gminy na zewnątrz

Szanse

- miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla kilku miejscowości
- rozwój turystyki kulturowej m.in. przez tworzenie tematycznych szlaków turystycznych bazujących na dziedzictwie kulturowym i historii (tradycje powstańcze, tradycje przemysłowe, zabytki archeologiczne, wybitni mieszkańcy gminy – bohaterowie narodowi)
- praca nad podniesieniem znaczenia tożsamości lokalnej, budowanie „małej ojczyzny”, popularyzacja regionalnych tradycji, obrzędów ludowych
- popularyzacja tradycyjnego drewnianego budownictwa regionalnego wraz z promocją budownictwa nowoczesnego bazującego na tradycyjnym
- wzrost udziału instytucji kościelnych i organizacji pozarządowych w dziedzinie ochrony zabytków
- wykreowanie nowych, atrakcyjnych „produktów” turystycznych na bazie dziedzictwa lokalnego
- możliwość pozyskania środków finansowych w ramach dotacji na remonty i modernizacje obiektów zabytkowych
- edukacja społeczeństwa, szczególnie najmłodszych mieszkańców gminy w zakresie dbałości o regionalne dziedzictwo kulturowe
- wzrost popularności turystyki weekendowej

Zagrożenia

- niska świadomość społeczna w zakresie konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego mogąca mieć wpływ na stan jego zachowania
- brak miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy
- niewystarczające środki na konserwację, badania naukowe oraz promocję dziedzictwa kulturowego
- trudności w egzekwowaniu przepisów prawa w zakresie ochrony zabytków
- postępująca degradacja zabytków
- zanikanie dawnych form budownictwa i układów ruralistycznych (rozbiórka starych domów drewnianych i budynków gospodarczych, brak remontów itp.)
- zanikanie tradycji i tożsamości regionalnej
- niewłaściwie prowadzone prace budowlane i remontowe przy obiektach zabytkowych

7. Priorytety i kierunki działania w ramach GPOnZ

Strategicznym celem Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sokołów Podlaski na lata 2023-2026 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie gminy. Starania, które będą prowadzić do jego realizacji powinny służyć budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej, utrzymaniu ładu przestrzennego oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Aby osiągnięcie tego celu było możliwe należy określić główne kierunki działań oraz zadania priorytetowe w realizacji. W miarę ich wypełniania, działania winny być poddawane systematycznej weryfikacji, co pozwoli na realne dopasowanie do aktualnych możliwości finansowych i potrzeb właścicieli.

Priorytetami, zadaniami i kierunkami działań programu opieki są:

Priorytet I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	1/ Dofinansowanie prac restauratorsko – konserwatorskich przy obiektach niebędących własnością gminy na podstawie stosownej uchwały dotyczącej udzielania dotacji (np. renowacja kościoła w Skibniewie Podawcach) 2/ Oznakowanie obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz karach jakie grożą za ich niszczenie (dotyczy również zabytków archeologicznych) 3/ Prace obejmujące renowacje drewnianych budynków w Przywózkach i Czerwonce (biblioteki) 4/ Prace renowacyjne i porządkowe przy pomniku Władysława Rawicza w Grochowie Szlacheckim
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	1/ Określenie, szczególnych z punktu widzenia gminy, kryteriów ochrony zabytków oraz dziedzictwa kulturowego w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, a także przy kształtowaniu środowiska (np. podczas wydawania decyzji o warunkach zabudowy czy przygotowywania planów zagospodarowania przestrzennego) 2/ Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków w strategii rozwoju gminy
Ochrona historycznie ukształtowanych układów ruralistycznych	1/ Poprawa ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez: – ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy, – wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy

	– wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk
Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków w odbiorze publicznym	1/ Współpraca z właścicielami zabytków w zakresie opracowania projektów konserwacji i rewitalizacji obiektów zabytkowych oraz pozyskiwania środków na ich prowadzenie 2/ Podtrzymanie tradycji regionalnej zabudowy i architektury poprzez opracowanie (we współpracy ze specjalistami z Narodowego Instytutu Dziedzictwa lub innej jednostki naukowo-konserwatorskiej) wzornika i katalogu dawnego budownictwa obejmującego również detal architektoniczny jako instrumentu pomocniczego dla architektów i inżynierów w projektowaniu nowej zabudowy nawiązującej do lokalnych wzorców np. poprzez wykupienie drewnianego domu, wzorcowy remont z przeznaczeniem na izbę regionalną lub inny ośrodek kultury (dom ludowy, świetlica wiejska) 3/ Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy obiektach
Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	1/ Inicjowanie szkoleń dla przedsiębiorców budowlanych, cieśli, stolarzy w zakresie tradycyjnego ciesielstwa i snycerstwa, wspieranie rozwoju ich kompetencji zawodowych i wykorzystywania nabytych umiejętności w ochronie i konserwacji tradycyjnego budownictwa 2/ zagospodarowanie modelowo odremontowanego budynku na cele biblioteki, domu ludowego itp.
Priorytet II. Rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz jego promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej	
Kierunki działań	Zadania
Badania i dokumentacja dziedzictwa kulturowego gminy	1/ Wspieranie projektów naukowo-konserwatorskich dotyczących dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu, w tym badań nad architekturą drewnianą, etnograficznych czy archeologicznych

	2/ Dalsze poszerzanie bazy Gminnej Ewidencji Zabytków o nowe obiekty opracowane w ramach badań i dokumentacji dziedzictwa kulturowego gminy (kapliczki, drewniane krzyże itp.)
Poszerzanie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	1/ Udostępnianie i aktualizacja informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy 2/ Tworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego 3/ Opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego 4/ Utworzenie szlaków pieszych lub rowerowych tematycznych np. śladami drewnianej architektury sakralnej wraz z sąsiednimi gminami z wykorzystaniem aplikacji internetowych
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	1/ Inicjowanie i organizowanie (np. we współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa) szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego dla mieszkańców i pracowników gminy 2/ Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych dla różnych grup wiekowych 3/ Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy 4/ Wspieranie organizacji konferencji popularyzatorskich dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy 5/ Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także właściwego postępowania przy zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo 6/ wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej (we współpracy ze specjalistami z instytucji zajmujących się badaniem i ochroną zabytków)

8. Instrumentarium realizacji GPOnZ

Realizacja Programu powinna odbywać się poprzez współpracę samorządu gminy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Narodowym Instytutem Dziedzictwa oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, parafią, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi a także ośrodkami naukowymi i muzeami. Kolejną formą realizacji Programu są działania własne władz samorządowych, które można podzielić na:

- prawne – problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego powinna być uwzględniona przez władze gminy przy uchwalaniu przepisów prawa miejscowego
- finansowe – należyte utrzymanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, będących własnością gminy oraz stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych, nagród czy zachęt dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych
- programowe – realizacja projektów i programów regionalnych, w tym działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej i innych funduszy zewnętrznych

Realizację Programu można podzielić na dwa segmenty – zarządzanie oraz monitoring i ewaluację. Oba elementy wdrażania są ze sobą spójne i wzajemnie zależne, co oznacza że oba są warunkiem realizacji programu.

System zarządzania Programem odbywa się na trzech poziomach. Są to:

- poziom Rady Gminy – uchwała Program oraz przyjmuje sprawozdania w okresach dwuletnich
- poziom Wójta Gminy – odpowiada za przygotowanie i realizację Programu oraz sporządza sprawozdanie z jego realizacji dla Rady Gminy
- poziom Urzędu Gminy, który wraz ze swoimi jednostkami organizacyjnymi odpowiada za bieżącą realizację zadań Programu.

Zakłada się, że zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, tworzenie parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków)
- finansowych - m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych
- koordynacji - m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami

- społecznych - m.in. poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- kontrolnych - m.in. aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

9. Zasady oceny realizacji GPOnZ

Właściwy monitoring i wynikająca z niego ocena realizacji Programu powinna się odbywać na podstawie rzetelnych informacji. Podstawą metodologii zbierania informacji są: bazowanie na przyjętych w gminie zasadach gromadzenia i przetwarzania informacji, wykorzystywanie jak największej ilości dostępnych danych i źródeł informacji, stosowanie odpowiednich (adekwatnych) mierników

Zestaw proponowanych mierników dla każdego z priorytetów przedstawia się następująco:

Priorytet I. Ochrona i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego gminy

1. Poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami (około 0,5%)¹
2. Wartość dofinansowania wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych tym pracom
3. Liczba i wartość dofinansowania obiektów zabytkowych objętych wsparciem zewnętrznym
4. Wartość wsparcia udzielonego z budżetu gminy dla właścicieli prywatnych i organizacji pozarządowych na realizację Programu
5. Liczba wdrożonych dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego gminy
6. Powstanie Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
7. Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi
8. Inne

Priorytet II. Rozszerzanie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego oraz jego promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej

1. Liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego)
2. Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy
3. Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych
4. Liczba opracowanych i wydanych informatorów o zabytkach (w tym folderów promocyjnych, przewodników itp.) lub liczba pobrań aplikacji
5. Liczba publikacji z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego
6. Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
7. Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.
8. Liczba osób uczestniczących w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa na terenie gminy

¹ wyliczono na podstawie ogólnych wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego (głównie na działalność Gminnej Biblioteki Publicznej w Sokołom Podlaskim jako instytucji kultury)

9. Liczba inicjatyw indywidualnych i społecznych wspieranych przez gminę i związanych z opieką nad dziedzictwem niematerialnym

10. Inne

10. Źródła finansowania GPOnZ

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego lub trwałego zarządu. Wiąże się to z prowadzeniem i finansowaniem prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Dotację można otrzymać składając stosowny wniosek do ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzkiego konserwatora zabytków właściwego ze względu na miejsce położenia albo przechowywania zabytku. Może ona zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź, posiadaczem zabytku lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Celem udzielenia może być wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz prac przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, które mogą zostać objęte dotacją:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizacja instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Jeżeli zabytek poddawany pracom konserwatorskim posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego udziela osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej zamierzającej realizować działania przy zabytku dotacji na przeprowadzenie badań archeologicznych oraz wykonanie ich dokumentacji, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych działań. Przepis ten stosuje się także w przypadku, gdy w trakcie realizacji działań nastąpi niespodziewane odkrycie nieznanego wcześniej zabytku archeologicznego, po jego wpisaniu do rejestru lub ujęciu w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków i określeniu zakresu oraz rodzaju badań archeologicznych.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z różnych źródeł. Są to m.in.:

- środki z budżetu gminy
- środki z budżetu samorządu województwa lub powiatu
- środki Funduszu Kościelnego - dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji
- środki Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- środki Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

- środki dostępne w ramach programów finansowanych z funduszy unijnych

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy w kilku programach operacyjnych:

Ochrona zabytków

Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe do realizacji programu są zadania zmierzające do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku, przy czym możliwe jest, jednakże tylko w szczególnych przypadkach, uzyskanie całkowitego dofinansowania.

Wspieranie działań muzealnych

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Premiowane będą projekty kompleksowe, nowatorskie, o wysokich wartościach merytorycznych i umiejętnie wykorzystanych elementach multimedialnych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego, a także doposażenia pracowni konserwatorskich. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Kultura ludowa i tradycyjna

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami występowania. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, w tym warsztaty, kursy i seminaria dotyczące szeroko pojętej kultury tradycyjnej, a także działania popularyzujące unikalne i żywe elementy kultury tradycyjnej, zadania artystyczne i użytkowe o charakterze interdyscyplinarnym i międzyśrodowiskowym oraz na prowadzenie szkolenia przez „mistrza” w zakresie różnych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje

pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Ochrona zabytków archeologicznych

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe i państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Premiowane będą również działania związane z upowszechnianiem wiedzy na temat miejsc, faktów oraz postaci związanych z walką i męczeństwem. Promowane jest:

- podkreślenie prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu
- zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów
- zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia
- tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym
- twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego
- stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałymi upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej)

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury nie współprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, a także podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Groby i cmentarze wojenne w kraju

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń. Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na:

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich

- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego; dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe, osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Kultura cyfrowa

Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniających opracowanie oraz digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe, a także ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Infrastruktura domów kultury

Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.

Do składania wniosków uprawnione są domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury, biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki oraz jednostki samorządu terytorialnego.

Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez ministra kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich.

Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, publiczne szkoły artystyczne, państwowe uczelnie artystyczne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą. Promesa MKiDN może pokryć maksymalnie 85% wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

Partnerstwo publiczno-prywatne

Istnieją również możliwości finansowania prac przy zabytkach z wykorzystaniem ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym z dnia 19 grudnia 2008 r. (Dz. U. 2020 r. poz. 711, 2275 oraz z 2021 r. poz. 868), która określa zasady współpracy podmiotu publicznego i partnera prywatnego. Dla realizacji wspólnych projektów przez administrację publiczną i przedsiębiorców w formule PPP ważne są również: ustawa o koncesji na roboty budowlane lub usługi z dnia 9 stycznia 2009 r. (Dz. U. z 2016 r. poz. 113) oraz ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. - Prawo zamówień publicznych (Dz. U. z 2015 r., poz. 2164 ze zm.) regulujące podstawowe zasady współpracy publiczno-prywatnej.

Wg Ustawy o zmianie ustawy o samorządzie gminnym z dnia 20 kwietnia 2021 roku (tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 1372) zadania własne gmin obejmują również sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (Art. 7, pkt. 1, ppkt 9). W celu wykonywania zadań gmina może tworzyć jednostki organizacyjne, a także zawierać umowy z innymi podmiotami, w tym z organizacjami pozarządowymi (Art. 9. pkt. 1).

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2021-2027 - Priorytet VIII. „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”

W ramach tego priorytetu, możliwa jest ochrona i opieka nad materialnym i niematerialnym dziedzictwem kulturowym. Realizowane w ramach programu inwestycje mają na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiąganiu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze krajowym, jak regionalnym i lokalnym. W ramach priorytetu możliwe są działania:

działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury

działanie 8.2 Ochrona zabytków

Wsparcie dotyczy prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej.

Program Regionalny: Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027

Aktualnie samorząd Mazowsza pracuje nad założeniami programu regionalnego. W ogólnym zarysie publikowanym na stronach www.funduszedlamazowsza.eu nie ma odrębnego priorytetu poświęconego ochronie zabytków. Wstępnie planowane obszary wsparcia zaprezentowane podczas konsultacji społecznych obejmą inwestycje w obszar badawczo-rozwojowy, wdrażanie e-usług, czy rozwój przedsiębiorczości. Pomoc skierowana zostanie na realizację projektów zwiększających efektywność energetyczną budynków publicznych oraz mieszkalnych. Finansowanie uzyskają działania wspierające kontrolę jakości powietrza. Program obejmuje np. zakup sprzętu do reagowania na klęski żywiołowe, zwiększenie ochrony przeciwpowodziowej, ale też ograniczania skutków suszy poprzez inwestycje w retencję wód opadowych. Nowością w porównaniu do obecnego okresu będzie możliwość finansowania gospodarki wodno-ściekowej, a więc kanalizacja domów mieszkalnych, wsparcie oczyszczalni ścieków oraz sieci wodociągowych. Planowane jest dofinansowanie gospodarki odpadami komunalnymi, likwidacji azbestu czy rekultywacji terenów pośladowiskowych. Środki europejskiej przeznaczone zostaną na rozwój zrównoważonej mobilności miejskiej, np. inwestycje w infrastrukturę rowerową, parkingi typu „parkuj i jedź”, inteligentne systemy do zarządzania ruchem, ale w planach są również punkty tankowania samochodów elektrycznych i stacje tankowania samochodów wodorowych. Finansowanie obejmie drogi oraz obwodnice miejskie. Pomoc skierowana zostanie na obszar ochrony zdrowia, w tym programy profilaktyczne, diagnostykę i rehabilitację pacjentów. Na poziomie regionalnym nie zabraknie też dofinansowania rozwoju rynku pracy, działań edukacyjnych oraz sprzyjających integracji społecznej mieszkańców. W związku z tym dofinansowanie prac przy zabytkach i działań związanych z ich ochroną będzie można uzyskać pośrednio np. przy termomodernizacji budynku, pracach zabezpieczających przed powodzią i innych inwestycjach przy budowlach wodnych lub przygotowując programy edukacyjne o zabytkach i dziedzictwie kulturowym.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021- 2027

Tego typu programy są podzielone na trzy kategorie: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia. W przypadku programów współpracy transgranicznej aplikować mogą do nich jednostki z obszarów przylegających do granic państwowych. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży. W ramach programów współpracy transnarodowej mogą współdziałać duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw, natomiast w zakresie współpracy międzyregionalnej wszystkie regiony. Projekty oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy 2014-2021

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki na te programy przeznaczone są przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego - Norwegię, Islandię i Lichtenstein. Wspierają one działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy, z trzeciej edycji Mechanizmu Finansowego EOG (2014-2021) uruchomione zostały w 2016 r., a programy będą wdrażane do 2024 r. Program opiera się na dwóch działaniach:

- zarządzanie dziedzictwem kulturowym, którego celem jest poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym poprzez stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej, zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej; w skład tego działania wchodzi:
 - poddziałanie 1.1: *Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego*, w którego ramach możliwa jest ochrona, konserwacja, i/ lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem na potrzeby działalności kulturalnej, a także ochrona zabytkowych ogrodów i parków
 - poddziałanie 1.2: *Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego*, gdzie możliwa jest budowa, rozbudowa i remont infrastruktury kulturalnej
 - współpraca kulturalna – celem tego działania jest rozwój współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami i uczestnikami życia kulturalnego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy polskimi instytucjami a instytucjami z Norwegii, Islandii i Lichtensteinu

Dofinansowanie może sięgnąć 85% kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy każdorazowo sprawdzać wzory aktualnie obowiązujących dokumentów na stronie programu.

Inne programy

Jednostki samorządu terytorialnego i ich wydziały organizacyjne mogą również korzystać z innych źródeł pozyskiwania środków na opiekę nad zabytkami oraz na wzmacnianie tożsamości lokalnej. Programy o takim profilu przygotowują np. fundacje, którym patronują duże firmy z kapitałem polskim. Gmina może także wspierać organizacje pozarządowe w pozyskiwaniu takich środków. Przykładowo programy wspierające dziedzictwo proponują:

Fundacja Orlen – *Program „Czuwamy! Pamiętamy!”*; jego celem jest przywrócenie należnej czci miejscom pamięci na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, a które do tej pory pozostawały w złym stanie technicznym. Wnioskodawcą mogą być:

- organizacje pozarządowe lub oddziały terenowe organizacji pozarządowej posiadające osobowość prawną lub jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, której ustawa przyznaje zdolność prawną (z wyłączeniem spółek prawa handlowego) tj. fundacje, stowarzyszenia, uczniowskie kluby sportowe, stowarzyszenia kultury fizycznej, organizacje społeczno-zawodowe rolników;
- podmioty niebędące organizacją pozarządową, np. jednostki samorządu terytorialnego lub ich jednostki organizacyjne, szkoły publiczne, przedszkola publiczne;
- kościelne jednostki organizacyjne prowadzące działalność pożytku publicznego

na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;

Wnioskodawcą może być również podmiot wpisany do rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego, jeśli jest jednocześnie wpisany do rejestru stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej.

Fundacja Łukasiewicza - celem *Programu „Rozgrzewamy Polskie Serca”* jest wspieranie inicjatyw działających na rzecz integracji lokalnej społeczności wokół kultury, tradycji oraz wydarzeń lub pamięci historycznej. Podejmowane inicjatywy mają budować kapitał społeczny na lokalnym poziomie. Program skierowany jest do organizacji pozarządowych, jednostek samorządu terytorialnego i ich jednostek organizacyjnych, szkół publicznych i przedszkoli publicznych oraz związków wyznaniowych i ich organizacji. Zgłaszane projekty muszą oddziaływać na lokalną społeczność oraz być związane z pielęgnowaniem kultury, tradycji, wydarzenia lub pamięci historycznej.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Gmina będzie wydatkowała środki na realizację zadań z zakresu ochrony zabytków poprzez:

- opracowanie aktualizacji gminnej ewidencji zabytków jako podstawowego źródła informacji o stanie zachowania obiektów zabytkowych zlokalizowanych w granicach administracyjnych gminy
- podejmowanie projektów związanych z odnową obiektów i zespołów zabytkowych oraz towarzyszącym im przestrzeniom publicznym ze środków zewnętrznych
- wsparcie finansowe z budżetu gminy dla prac konserwatorskich przy ogólnie dostępnych obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków
- dofinansowanie lub pomoc w zdobyciu środków na prace restauratorsko – konserwatorskie przy obiektach niebędących własnością gminy
- prowadzenie działań informacyjnych w celu przygotowania właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych do aplikowania po środki zewnętrzne dedykowane ochronie i opiece nad zabytkami
- włączenie tematyki ochrony dóbr kultury do zajęć lekcyjnych w szkołach na terenie Gminy Sokołów Podlaski
- realizowanie regionalnych i lokalnych projektów związanych z ochroną zabytków i krajobrazu kulturowego
- publikację materiałów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w materiałach promocyjnych gminy oraz na stronie internetowej gminy
- wykonywanie, zlecanie i dofinansowywanie opracowań poprawiających stan rozpoznania zasobu dziedzictwa kulturowego gminy.

12. Podsumowanie

Program opieki nad zabytkami dla Gminy Sokołów Podlaski na lata 2023 – 2026 wytycza kierunki polityki władz samorządowych w tak ważnej kwestii, jak ochrona lokalnych wartości kulturowych, do których należą zabytki, tradycje i krajobraz kulturowy. Ważnym elementem Programu jest rozwój i promocja walorów turystycznych Gminy, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych. Zakłada się, że cele nakreślone w Programie będą osiągnięte w wyniku szerokiej współpracy władz gminy z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Warszawie (Delegatura w Siedlcach), innymi jednostkami samorządu terytorialnego oraz organizacjami i związkami, których działania obejmują ochronę walorów kulturowych i krajobrazowych.

Program podkreśla rolę całej społeczności lokalnej – właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

Kolejna edycja (aktualizacja) Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sokołów Podlaski powinna zostać opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Gminy.

Załącznik nr 1

Zabytki nieruchome i ruchome

l.p.	miejsowość	obiekt	datowanie	forma ochrony
1	Bachorza	dwór w zespole dworskim	połowa XIX wieku	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-259 z dnia 20.01.1978
2	Bachorza	oficyna w zespole dworskim	ok. 1850 rok	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-439 z dnia 27.10.1994
3	Bachorza	park z aleją dojazdową w zespole dworskim	połowa XIX wieku	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-259 z dnia 20.01.1978
4	Bachorza	piwnica w zespole dworskim	ok. 1909 rok	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-439 z dnia 27.10.1994
5	Bachorza	stajnia w zespole dworskim	ok. 1850 rok	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-439 z dnia 27.10.1994
6	Czerwonka	dom nr 27	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
7	Czerwonka	dom nr 34	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
8	Czerwonka	biblioteka/izba regionalna	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
9	Czerwonka	cmentarz parafialny	2 poł. XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
10	Czerwonka	Grób Otto Warpechowskiego na cmentarzu parafialnym	1945 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
11	Czerwonka	kopiec oraz otoczenie	1922 rok	wpis do rejestru zabytków pod numerem A-505 z dnia 23.11.2010
12	Czerwonka	Kościół parafialny pw. Świętego Jana Chrzciciela	1945-55 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
13	Czerwonka	Krzyż przydrożny	1539 (1639)?, 1891 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
14	Czerwonka	piekarnia (ob. dom)	XIX/XX wiek	Gminna Ewidencja Zabytków
15	Czerwonka	wieś historyczna	XV-XX wiek	Gminna Ewidencja Zabytków
16	Grochów Szlachecki	obora	XIX/XX wiek	Gminna Ewidencja Zabytków

17	Grochów Szlachecki	pomnik poświęcony Władysławowi Rawiczowi	1984 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
18	Grochów Włosciański	kapliczka	połowa XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
19	Kosierady Wielkie	dom nr 13	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
20	Kosierady Wielkie	dom nr 18	koniec XIX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
21	Kosierady Wielkie	dom nr 19	koniec XIX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
22	Kosierady Wielkie	dom nr 25	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
23	Kosierady Wielkie	dom nr 28	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
24	Kosierady Wielkie	dom nr 30	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
25	Krasnodęby Syputki	pomnik pamięci ks. St. Brzóska	1987 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
26	Krasów	dom nr 10	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
27	Nowa Wieś	szkoła	II połowa XIX / I poł. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
28	Pogorzel	dom nr 18	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
29	Przywózki	dom, ul. Ks. Brzóska 20a	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
30	Przywózki	dom, ul. Ks. Brzóska 89	1931 rok	Gminna Ewidencja Zabytków
31	Przywózki	biblioteka (dawniej szkoła, budynek Urzędu Gminy)	4 ćwierć XIX wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
32	Przywózki	wieś historyczna	XV-XX wiek	Gminna Ewidencja Zabytków
33	Skibniew Podawce	cmentarz rzymskokatolicki	2 połowa XVIII wieku	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
34	Skibniew Podawce	dom, ul. Szkolna 5a	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
35	Skibniew Podawce	dzwonnica przy kościele parafialnym pw. św. Wojciecha	2 połowa XIX wieku (ok. 1880 rok)	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
36	Skibniew Podawce	kostnica przy kościele parafialnym pw. św. Wojciecha	ok.. 1880 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
37	Skibniew Podawce	kościół parafialny pw. Świętego Wojciecha	XVII wiek	wpis do rejestru zabytków pod numerem 40/54 z 1954-01-05
38	Skibniew Podawce	wieś historyczna	XV-XX wiek	Gminna Ewidencja Zabytków

39	Węże	kaplica	pocz. XX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków
40	Wyrańb	mogiła żołnierska	1946 rok	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
41	Ząbków Kolonia	pozostałości zespołu dworskiego	koniec XIX wieku	Gminna Ewidencja Zabytków

Załącznik nr 2

Zabytki archeologiczne (AZP)

L.p.	AZP	nr stanowiska na obszarze	miejsowość	nr stanowiska w miejscowości	funkcja	datowanie
1	53-77	14	Brzozów Kolonia (obecnie Przeździatka Kolonia)	1	cmentarzysko	wczesne średniowiecze (XI wiek), osada - pradzieje
2	53-77	15	Brzozów Kolonia	2	cmentarzysko	neolit?
3	53-77	16	Chmielew	1	osada	wczesne średniowiecze (XI-XIII wiek)
4	53-77	8	Czerwonka	1	obozowisko	paleolit
5	53-77	9	Czerwonka	2	cmentarzysko	kultura łużycka (okres halszacki)
6	53-77	10	Czerwonka	3	osada	wczesne średniowiecze
7	53-77	11	Czerwonka	4	osada	epoka żelaza (okres halszacki/lateński)
8	53-77	17	Czerwonka	5	osada	wczesne średniowiecze
9	53-77	19	Czerwonka	6	ślad osadniczy	pradzieje
10	54-77	1	Dolne Pole	2	osada	XVI-XVII wiek
11	54-77	2	Dolne Pole	1	osada	wczesne średniowiecze
12	54-77	3	Dolne Pole	3	ślad osadniczy	XVI-XVII wiek
13	53-77	12	Dolne Pole	5	osada	wczesne średniowiecze
14	53-77	5	Grochów Szlachecki	3	osada	kultura trzciniecka (wczesna epoka brązu)
15	53-77	20	Grochów Szlachecki	6	osada	wczesne średniowiecze
16	53-77	3	Grochów	1	obozowisko	paleolit
17	53-77	4	Grochów	2	osady	kultura trzciniecka (epoka brązu), wczesne średniowiecze
18	53-77	6	Grochów	4	osada	kultura trzciniecka (wczesna epoka brązu)
19	53-77	7	Grochów Włociański	5	osady	wczesne średniowiecze, nowożytność
20	54-77	4	Justynów	1	osada	XVI-XVII wiek
21	53-78	11	Karlusin	1	osady	wczesne średniowiecze, nowożytność
22	53-78	12	Karlusin	1	osada	nowożytność

23	53-76	43	Karolew	1	stanowisko wielofazowe	pradzieje, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, współczesność
24	53-76	44	Karolew	2	pradzieje, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, współczesność	epoka brązu, pradzieje, mezolit, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, późne średniowiecze (XIV w.), współczesność, epoka kamienia-epoka brązu
25	54-77	12	Kosierady	1	śląd osadniczy	XVI-XVII wiek
26	51-77	7	Kostki	1	punkt osadniczy	późne średniowiecze
27	51-77	8	Kostki	2	punkt osadniczy	wczesne średniowiecze
28	51-77	9	Kostki	3	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich (kultura przeworska)
29	54-79	32	Krasnodęby - Rafały	1	śląd osadniczy	późne średniowiecze/nowożytność
30	54-79	33	Krasnodęby - Rafały	2	śląd osadniczy	nowożytność
31	54-79	34	Krasnodęby - Rafały	3	śląd osadniczy	nowożytność
32	54-79	35	Krasnodęby - Rafały	4	ślady osadnicze	późne średniowiecze, nowożytność
33	54-79	36	Krasnodęby - Rafały	5	ślady osadnicze	epoka żelaza, późne średniowiecze
34	54-79	37	Krasnodęby - Rafały (obecnie Krasnodęby - Syputki)	6	ślady osadnicze	epoka kamienia - epoka żelaza, nowożytność, nieokreślona
35	54-77	13	Krasów	1	osada	XVI-XVII wiek
36	54-77	14	Krasów (obecnie Przywózki)	2	śląd osadnictwa, osada jednodworcza	kultura łużycka (wczesna epoka brązu), XVII-XVIII wiek
37	52-78	20	Łubianki	1	śląd osadnictwa	starożytność
38	52-78	21	Łubianki	2	śląd osadnictwa	starożytność
39	52-78	22	Łubianki	3	ślady osadnicze	starożytność, nowożytność
40	52-77	13	Nowa Wieś	1	śląd osadnictwa	kultura trzciniecka (II epoka brązu)
41	53-78	4	Podrogów	1	ślady osadnicze	wczesne średniowiecze, nowożytność
42	51-77	4	Pogorzelski	1	osada	wczesne średniowiecze
43	53-77	1	Przeździatka Kolonia	1	obozowisko	paleolit
44	53-77	2	Przeździatka Kolonia	2	osada	kultura ceramiki sznurowej (neolit)
45	53-77	13	Przywózki	1	śląd osadniczy	pradzieje
46		18	Przywózki	2	osada	pradzieje

47	54-77	15	Węże	1	śląd osadniczy	XVII-XVIII wiek
48	52-77	14	Wólka Miedzyńska	1	śląd osadniczy	nowożytność
49	53-78	19	Żanęcin	1	śląd osadnictwa	kultura łużycka (IV epoka brązu)